

A polgári társadalom Ukrajnában

CSEKE LAURA

A Közép-Európai Egyetem és a Manfred Wörner Foundation közös szervezésében került sor a 2010. október 7-én és 8-án megrendezett 'Ukraine – Lost in transition?' elnevezésű szakmai konferenciára, mely egy nyilvános panelbeszélgetéssel zárult. A panel „A polgári társadalom Ukrajnában – alakulóban van?” címet viselte, előadói *Oleg Kokosinszki*, (Ukrán Atlanti Tanács), *Igor Piljajev* (IAPM, Kijev), Ivo Samson, (SFPA, Pozsony) és *Pap László András* (MTA/CEU) voltak. A beszélgetést *Tamás Pál* (MTA) moderálta.

A beszélgetés a főbb témakörök felvázolásával kezdődött, mely után a moderátor felkérte a panel résztvevőit, hogy reflektáljanak az elhangzott pontokra. Tamás Pál kiinduló álláspontja szerint a demokratizáció és a nemzetépítés nem szinonim fogalmak, míg az első egy globalista szemléletet feltételez, a második lokális cselekvést kíván. Ukrajnában mindkét folyamat gyenge lábakon áll, hiszen a polgári társadalom a Narancsos Forradalomban tanúsított összefogás ellenére is instabil. A fejlődést tovább nehezítheti, hogy a társadalom kulturális identitástudata nem egységes, s ez az europánizáció, vagyis a nyugati irányú fejlődés kárára is mehet.

Az első felszólaló *Oleg Kokosinszki* kifejtette, hogy annak ellenére, hogy a '90-es években 40%-os részvételt mértek az ukrán civil szervezetekben, a párttagság pedig 4%-os volt, az állampolgárok lehetőségei a mai napig igen korlátozottak a társadalmi aktivitás tekintetében. A probléma egyik forrása, hogy az ukrán kormányok kísérletei az együttműködés fejlesztésére eddig megrekedtek a retorika szintjén. A Narancsos Forradalom már megmutatta, hogy az ukrán társadalom képes aktivizálni magát, a részvétel fennmaradását azonban akadályozza, hogy a civil szervezetek nagy része gazdaságilag függ az államtól. A panelista kiemelte, hogy Ukrajnában kb. 50 család birtokolja az ország vagyonának 80%-át, az ebből kimaradó többségnek pedig szinte lehetetlen a döntéshozatal közelébe kerülnie. Ezzel párhuzamos folyamat, hogy ez az elit a gazdasági függést kihasználva sokszor a saját gondolkozását próbálja kivetíteni az ukrán társadalomra. A lehetőségeket tovább csökkenti, hogy a nyugati befektetések, alapok és segélyek egyre ritkábban jutnak el Ukrajnába, és ezek nem elégségesek egy megfelelően működő nem-kormányzati struktúra kialakítására. Ennek következtében fogynak azok a potenciális szervezetek, amik a polgári társadalom kiépülését támogatnák. A következő fontos akadályozó tényező *Kokosinszki* szerint a média befolyásoltsága. Véleménye szerint Ukrajnában nem biztosított a szólás szabadsága, hiszen a média orosz ellenőrzés alatt áll. Így valós fenyegetésként jelenik meg egy orosz típusú demokrácia kialakulása, demokrácia nélkül pedig a civil társadalom sem képes a megerősödére.

A donyecki származású *Igor Piljajev* bevezetőjében elmondta, hogy Spanyolországgal és Belgiummal ellentétben, ahol felméri az egyes etnikumok arányát, Ukrajnában ez soha nem valósult meg. Véleménye szerint Ukrajna integrálódása a nyugati rendszerbe nem lehet kulturális irányítottságú, hiszen kultúrája a nemzetet Oroszországhoz köti. Ezután egy hosszabb fejtegetésbe kezdett arról, hogy a 18-19. század fordulóján a mai ukrán területeken a vallás és a hivatalos ügyek intézésének nyelve az orosz volt. A Kijevi Rusz időszakában a területet Malarosszijának, vagyis Kisoroszországnak hívták. Amellett, hogy a lengyel és litván írásos emlékekből az derül ki, hogy ekkor a külföldiek is orosz területnek látták a mai Ukrajnát, több prominens orosz személyiség is erről a vidékről származott. A gondolatmenetből *Piljajev* azt a konklúziót vonta le, hogy az orosz és az ukrán kulturális identitás lényegében azonos. Az ország kulturális megosztottságával kapcsolatban elmondta, hogy az ország keleti része mindig is megmaradt „oroszosan gondolkodónak”, míg a nyugaton élők a Nyugat felé fordultak. A szakértő szerint a polgári öntudat is hosszú hagyományokra tekint vissza Ukrajnában, de a politikai gondolkodás a mai napig ellentéteket szül. Ezeknek az ellentéteknek azonban nem lenne szabad a gazdasági fejlődés útjába állniuk, annál is inkább, mert a Nyugat és Oroszország felé orientálódás egyidejűleg is megvalósulhat. Az önálló Ukrajna elmúlt 19 évéről beszélve elmondta, hogy a tendenciák egy totalitáriánus elveken alapuló rendszert mutatnak, a civil társadalom vágya a szabadságra továbbra is el van nyomva, a korrupció szintje pedig ma is magas.

A nacionalista patriotizmus az ország - szerinte - gazdaságilag és kulturálisan elmaradott nyugati részében nem képes hozzájárulni Ukrajna fejlődéséhez, mert elvágja a köteléket a kulturális hagyományoktól. Végül kiemelte, hogy az ország gyökerei Oroszországhoz és Európához is kötik a népet, s a kétnyelvű országnak nemzeti identitását ezen kettősség elfogadásával együtt kellett vállalnia.

Ivo Samson, a szlovák-ukrán kapcsolatok szakértője elmondta, hogy Ukrajnában többféle civil szervezet is hozzájárul a polgári és katonai kapcsolatok fejlődéséhez. Ezen viszonyok alakításának legfőbb területei a honvédelmen kívül a rendőri és titkosszolgálati szervezetek fejlesztése (ami egyébként a közép-kelet európai országok egyik legnehezebben megoldható feladata), és a biztonsági szektor reformjának gyakorlati megvalósítása, melyek Ukrajnában nyugati mintákat próbálnak követni. 1989-ben Csehszlovákia és Ukrajna még mindketten, mint kommunista utódállamok jelentek meg a térképen. Csehszlovákiában a civil-katonai viszonyok tekintetében végbement változások akkor egy polgári ellenőrzésű, de nem demokratikus rendszert hoztak létre. Ezzel szemben Ukrajnában még ez sem valósult meg, így ma is rendkívül kaotikus a katonai szektor működése. Az átalakulást mindkét esetben hátráltatta, hogy ezeknek az országoknak nem volt lehetőségük csatlakozni a nyugati katonai összefogáshoz. Szlovákiában 2000/2001 előtt hét próbálkozás is kudarcot vallott, melyek a biztonsági szektor megreformálását célozták, valós változások csak akkor kezdődtek, amikor lehetővé vált NATO-csatlakozás. Sajnálatos módon Ukrajna most ott tart, ahol Szlovákia tartott 2001-et megelőzően, a hadsereg polgári és demokratikus ellenőrzésének hiánya, valamint az átláthatatlanság hatalmas problémákat jelent. Pozitívum, hogy a bukaresti NATO csúcson elismerték, hogy Ukrajna fejlődő tendenciát mutat. Samson szerint egy információs kampány mindenképpen sokat segítene az országnak. Emellett hangsúlyozta, hogy 1954-ben a nyugat-német lakosság csak 40-50%-a értett egyet a NATO csatlakozással, s ez a szint szerinte már Ukrajnában is megvan. Mindemellett további reformokra is szükség van, és a civil és katonai kapcsolatok javítása fő prioritást élvez az átalakítás során.

Az utolsó panelista *Pap László András* alkotmányjogász és az emberi jogok szakértője volt, aki arról beszélt, hogy bár a sokak által emlegetett hiányosságok szerinte is léteznek, Ukrajnában az életszínvonal folyamatosan emelkedik. Szerinte a legfontosabb dolog azt megérteni, hogy a nemzetépítés a régi demokráciákban is egy állandó folyamat. A nemzetek öndefiniálása soha nem fejeződik be, mindig újra és újra megfogalmazzák a saját identitásukat. Ennek egy példaként az ír nyelv újra bevezetését említette meg. Egy tanítványa, aki Írországból érkezett arról mesélt, hogy az ír nemzeti nyelvként való elismerése után meg kellett tanulnia írul. Ez az identitásformálás éppúgy nem volt organikus, mint az orosz oktatása a szovjet ellenőrzés alatt álló területeken. Kiemelte, hogy az értékek és a tradíciók nagyon fontosak és persze a kormány is támogathat bizonyos elveket, de ezeket alapvetően a társadalom határozza meg. Szerinte a demokrácia legfontosabb szerepe, hogy igazi összekötőként szolgál a politikai intézmények és a társadalom között. Lezárásként két pozitívumot emelt ki. Az egyik, hogy a Narancsos Forradalom egy olyan közösségi élményt nyújtott az embereknek, aminek hiánya például Magyarországon több probléma forrása, valamint azt, hogy az ukrán társadalomnak konkrét kritikai véleménye van a korrupcióról, és ez a fajta hozzáállás a társadalmi fejlődés egy fontos alapköve.

A panel zárásaként a hallgatóság számára lehetőség nyílt, hogy feltegyék kérdéseinek. Mivel a résztvevők között több ukrán is helyet foglalt, hamarosan heves vita bontakozott ki. Összesen kilenc kérdés, illetve kommentár érkezett, melyekre azok elhangzása után a panelisták egyszerre válaszoltak.

Egy kérdező azt hangsúlyozta, hogy nem szabad a nemzetépítést az ukrán nemzeti identitás tagadására építeni, s kifejtette, hogy a Piljajev által elmondott történelmi vonatkozások nem helytállóak. Az ukranizációval kapcsolatban több hozzászólás is érkezett. Az egyik kérdező arra volt kíváncsi, hogy ez a panelisták szerint egyenlő-e az oroszok ellen vívott kulturális harccal, egy másikuk azt kérdezte, hogy lehetséges-e megvalósítani a folyamat céljait külső nyugat-európai vagy orosz segítség, és az ezzel járó behatások nélkül. A nézők felszólalásának egy másik csoportja az orosz és más kisebbségekkel volt kapcsolatos. Egy ukrán felszólaló elmondta, hogy ő nem találkozott negatív diszkriminációval az orosz nyelvet beszélőkkel szemben, míg megint más valaki azt, hogy nem csak az orosz, hanem más kisebbségi nyelvek is, mint például a magyar ugyanúgy el vannak nyomva Ukrajnában. A hozzászólások harmadik csoportja a civil társadalommal foglalkozott. Volt, aki szerint a Narancsos Forradalom elérte célját, hogy önfelelősségre tanítsa az ukrán társadalmat. Több másik felszólaló szerint azonban az oligarcháknak nem érdekük kiépíteni a civil társadalmat, s a regionális projektek is mind bukásra vannak ítélve.

Piljajev válaszában elején elmondta, hogy Ukrajnában nagyon sokan ellenzik a NATO-hoz való csatlakozást, és furcsállotta, hogy a teremben egyedül ő tartozik ebbe a körbe. Azt is mondta, hogy nem célja összetűzést generálni az oroszok és az ukránok között, de szükséges belátni, hogy az ukrán identitásnak mindkét nyelvet magába kell foglalnia.

Kijevben szerinte az emberek harmada oroszul beszél, az oktatási intézményeknek pedig mindössze 2%-ában folyik orosz nyelven az oktatás, Végezetül hozzátette, hogy Ukrajna már képes létrehozni egy civil társadalmat, de nyugati segítséggel ez nem oldható meg etnikai törés nélkül. Kokasenszki szerint az ukrán fejlődés menete nem demokratikus, egyre nő az oroszoktól való függés. Szerinte a nyugati segítség lehetőséget adott sok szakember számára, hogy életben tudják tartani a fejlődést. Sokuknak a levegőt jelentette az, hogy külföldi projektekből vehetnek részt és ez egy hatalmas lépés a számukra.

Pap László András véleménye az volt, hogy a felelősség megosztott a társadalom és a politikusok között, hiszen amellett, hogy a társadalom vonul utcára, ők azok, akik megválasztják, illetve eltűrik a politikusokat.

Ivo Samson arról beszélt, hogy a társadalmi részvétel tekintetében szerinte az első szintet már elérték Ukrajnában, miszerint a nem kormányzati szervezeteknek (legalábbis a civil és katonai kapcsolatok terén) joga van beleszólni a minisztériumok tevékenységébe. Ellenben a politikai vezetés még nem érte le, hogy a céljait eljuttassa a tömegekhez. Hozzátette, hogy jelenleg az ukrán NGO-k működéséhez külföldi támogatásra van szükség, s bár szerinte ez csak egy kezdeti állapot, az ügyben változást sürgetett.

A konferenciát *Sztáray Péter*, a Külügyminisztérium biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkárának beszéde zárta. Üdvözölte a változásokat Ukrajna külpolitikájában, és reményét fejezte ki, hogy az új ukrán és magyar kormányok a kooperáció megújulását segítik majd. Magyarországnak az az érdeke, hogy Ukrajna szorosabb nyugati kapcsolatokat építsen ki, s ebben a folyamatban Magyarország az EU következő soros elnökeként minden segítséget meg kíván nyújtani a szomszédjának. A helyettes államtitkár megérti, hogy az ország NATO-csatlakozása jelenleg nincs terítéken, de amennyiben Ukrajna hajlandó elfogadni a segítséget, úgy a magyarok támogatni fogják a közeledést. A kooperáció jelei szerinte már megmutatkoznak Ukrajna részvételében mind az afganisztáni mind koszovói missziókban, s reméli, hogy egyszer Ukrajna NATO csatlakozása valós lehetőséggé válik.

*

www.southeast-europe.org

E-mail: dke@southeast-europe.org

© DKE 2010.